

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ՇԱՀԱԳՐԳԻՈՒ ԿՈՂՄԵՐԻ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*

ՆԱԴԵԺՂԱ ԱՖՅԱՆ

*Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի բնօգտագործման տնտեսագիտություն ամբիոնի ասիստենտ, տնտեսագիտության թեկնածու,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
nafyan@rambler.ru*

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել Հայաստանի ազգային հարստության մաս կազմող հանքավայրերի շահագործման արդյունքում առաջացած սոցիալական, բնապահպանական և տնտեսական բնույթի շահերի բախումները: Նպատակից բխող խնդիրներն են՝ համեմատականորեն տարբերակել և վեր հանել հանքարդյունաբերության տնտեսական, սոցիալական, բնապահպանական ու իրավական շահերի առաջնայնությունները, հակասությունները, ինչպես նաև դրանց կարգավորման հնարավոր ուղիները: Հոդվածում օգտագործվել է տվյալների համեմատական վերլուծական մեթոդը: Կատարվել է եկրահանգում, ըստ որի՝ Էկոլոգիական գնահատման ընթացքում կազմակերպվող հանրային լուումներում մեծամասամբ քննարկվում են նախագծերի՝ տեղային նշանակություն ունեցող սոցիալական ու տնտեսական հիմնահարցերը: Շատ հաճախ բնապահպանական ռիսկերը կամ հնարավոր բացասական հետևանքները նույնիսկ չեն կարևորվում պատկան մարմինների վերջնական որոշումների կայացման ժամանակ: Հանքարդյունաբերության տարբեր փուլերում տնտեսական օգուտները գերադասում են շրջակա միջավայրի որակից՝ առանց հաշվի առնելու այն, որ շրջակա միջավայրի բարձր որակը երկարատև տնտեսական օգուտ է բերում: Բացի այս, շրջակա միջավայրի որակական խնդիրներից ելնելով՝ պատկան մարմինները բացասական եկրակացությամբ պետք է մերժեն բոլոր նոր տեսակի մետաղական հանքավայրերի շահագործումը, խրախուսելով պոչամբարների վերամշակման ծրագրերը:

Հիմնաբառեր՝ ազգային հարստություն, հանքարդյունաբերություն, պոչամբար, Էկոլոգիական գնահատում, հանրային լուումներ, կայուն զարգացում, բնապահպանական փորձաքննություն, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն:

Հասարակական կազմակերպությունները և քաղաքացիները, ըստ օրենքի³⁰⁶, պարտադիր պետք է մասնակցեն ազգային տնտեսության զարգացմանն առնչվող, ինչպես նաև ազգային հարստության շահագործմանը վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացներին: Սակայն գործնականում այդ մասնակցությունը հասարակական լուումների տեսքով կրում է ձևական բնույթ և ամենևին չի ազդում որոշումների արդարացի կայացման գործընթացներին: Ենթադրվում է, որ Հայաստանում հանքարդյունահանման նախագծերի շուրջ ձևավորված տարաձայնությունների զգալի մասը պայմանավորված է տարբեր հասարակական շերտերի շահերի բախման և ապատեղեկացվածության հետ, ինչպես նաև հասարակական լուումների ոչ պատշաճ իրականացման հետ: Հասարակական

* Հոդվածը ներկայացվել է 29.10.2019թ., գրախոսվել՝ 05.11.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

³⁰⁶ ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Շրջակա միջավայրի հարցերով տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների ընդունման գործընթացում հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիա (Օրիոս, 1998)

լուումների անցկացման պարտադիր լինելը կարևոր նախապայման է բնապահպանական փորձաքննության ընթացքում՝ բարձրաձայնելու այնպիսի սոցիալական, իրավական, բնապահպանական ու տնտեսական խնդիրներ, որոնք դեռևս չեն քննարկվել նախագծի համալիր մշակման շրջանակներում: Հոդվածում հակիրճ կփորձենք ներկայացնել այն տարածայնությունները, որոնք առաջանում են և հաճախ էլ անտեսվում են հանքարդյունաբերության ոլորտին վերաբերող որոշումների կայացման ընթացքում:

Ազգային տնտեսության մեջ կարևոր կշիռ ունեցող հանքարդյունաբերության ոլորտը՝ որպես արտահանումից ստացվող եկամուտների, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների և համեմատաբար բարձր վարձատրվող աշխատատեղերի ստեղծման աղբյուր, տնտեսապես գրավիչ է ու հեռանկարային: Զանի որ Հայաստանում ազգային հարստության բաժին կազմող օգտակար հանածոների պաշարի համախառն արժեքը գերազանցում է 120.0 մլրդ դոլարին համարժեք դրամը, իսկ հետախուզված ու նախնական գնահատված պաշարների (առանց քաղցրահամ ջրերի) կորզվող արժեքը կազմում է մոտ 90.0 մլրդ դոլարին համարժեք դրամ³⁰⁷: Սակայն այլ է պատկերը, եթե համեմատենք Համաշխարհային բանկի ուսումնասիրության արդյունքների հետ. այդ դեպքում համաշխարհային խոշոր հանքավայրերի ցանկում Հայաստանի պղնձամոլիբդենային ամենախոշոր հանքավայրն իր մեծությամբ գրավում է մոտ 110-րդ տեղը, իսկ ոսկու ամենախոշոր հանքավայրը ոսկու 300 խոշորագույն հանքավայրերի ցանկից դուրս է³⁰⁸: Այսինքն՝ վերջին տարիներին Հանրապետության երկրաբանական ֆոնդում հաշվառված ևս 871 հանքավայրերը և 580 հանքաերևակումները համարվում են շատ փոքր, փոքր ու միջին (ըստ շահագործման ժամկետի և պաշարի ծավալի)³⁰⁹: Փաստորեն, շահագործման կարճ ժամանակահատվածն աննշան է դարձնում դրանց նպաստը ազգային բարեկեցության մեջ, իսկ շրջակա միջավայրին հասցրած վնասը՝ ահռելի: Հանքարդյունաբերական աշխատանքների հետևանքով առկա է օդի, ջրի, հողի (լանդշաֆտներ), կենսաբազմազանության զգալի շարունակական աղտոտվածություն:

Մեկ այլ համեմատական. հանքարդյունաբերության ոլորտում գերիշխող խոշոր հանքերը վերջին 5 տարվա տնտեսական տվյալների³¹⁰ համաձայն աշխատում են ոչ տևական ու անկայուն շահույթով: Եվ այս այն դեպքում, երբ վերջին 7-8 տարվա ժամանակահատվածը համարվում է ապրանքների՝ պատմականորեն բարձր գների շրջան³¹¹, և երբ հայտնաբերված մետաղական հանքավայրերից շահագործվողների մասնաբաժինը կազմում է 84%:

Այնուամենայնիվ, 2017թ. հարկունակ բազա հանդիսացող հանքագործական (35,5%) և մշակող արդյունաբերական (9,3%) ոլորտներում ստեղծված համախառն ավելացված արժեքի անվանական աճ է արձանագրվել 2017թ-ին 3,2 %-ով:

Ի համեմատ այլ ոլորտների (առևտուր՝ 20,5%, շինարարություն 4,2%)՝ հանքարդյունաբերության ոլորտը պետության համար ապահովում է բարձր հարկային եկամուտներ³¹²: 2017թ. հարկային մարմինների կողմից ապահովված բնօգտագործման վճարի աճը հիմնականում պայմանավորված է արդյունահանված մետաղական օգտակար հանածոների և դրանց վերամշակման արդյունքում

³⁰⁷ Համաշխարհային բանկ, Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016), էջ 23:

³⁰⁸ Համաշխարհային բանկ, Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016).

³⁰⁹ www.minenergy.am, www.geo-fund.am, www.mnp.am.

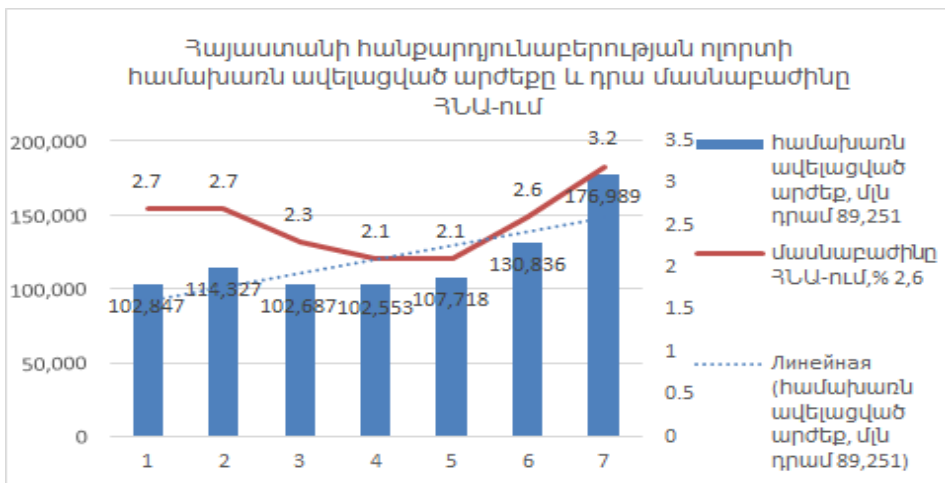
³¹⁰ <http://www.minfin.am/hy/archive/0/0/0/0/0/0/4>.

³¹¹ <http://www.minfin.am/hy/archive/0/0/0/0/0/0/4>.

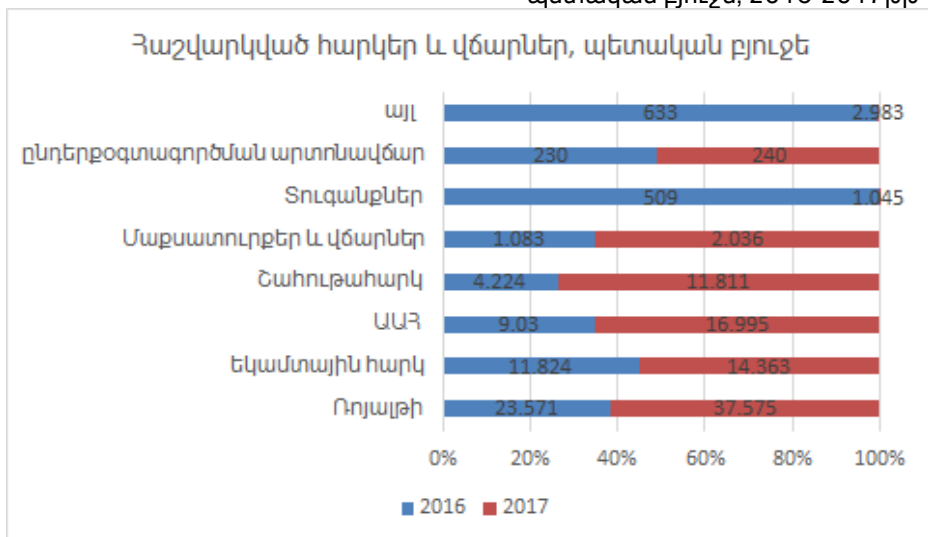
³¹² http://www.petekamutner.am/Shared/Documents/Publications/th_annual_report_2017.pdf.

ստացված արտադրանքի իրացման համար վճարվող ռոյալթիի մուտքերի 9,917.1 մլն դրամ կամ 54,2% աճով³¹³:

Գրաֆիկ 1. Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտի համախառն ավելացված արժեքը և դրա մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում³¹⁴

Գրաֆիկ 2. Հանքարդյունաբերության ոլորտի հաշվարկված հարկեր և վճարներ, պետական բյուջե, 2016-2017թթ³¹⁵

Հարկ է նշել, որ հասարակ ռոյալթին, որը կիրառվում է միայն որպես եկամուտների տոկոս, ավելի հեշտ է կառավարել, մինչդեռ շահութաբերության փոփոխականի վրա հիմնված բաղադրիչ ունեցող ռոյալթիները պահանջում են ավելի մանրամասն վերահսկողություն և կարող են վտանգել հարկային եկամուտները շահույթի թերհայտարարման պատճառով (օգտագործելով տրանսֆերային գներ կամ

³¹³ http://www.petekamutner.am/Shared/Documents/Publications/th_annual_report_2017.pdf.

³¹⁴ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱճԹՆ զեկույց 2018, www.armstat.am:

³¹⁵ http://www.petekamutner.am/Shared/Documents/Publications/th_annual_report_2017.pdf.

հարկերից խուսափելու որևէ այլ մեթոդ)³¹⁶: Այսինքն՝ ևս մեկ հակասություն, երբ հանքարդյունաբերության ոլորտի տնտեսվարող սուբյեկտներն, ապահովելով եկամտային մեծ հոսքերի շրջանառություն, սովորաբար շահագործման ընթացքում վնասներ են առաջացնում շրջակա միջավայրի վրա և չեն կարող համարվել տնտեսապես կայուն, ինչն էլ վկայում է այն մասին, որ հանքավայրերի (շահագործվող, լքված) և պոչամբարների էկոլոգիական անվտանգության հսկողությունն ու վերահսկողությունը, ինչպես նաև վերականգնման միջոցառումները պետք է իրականացվեն՝ ելնելով բնապահպանական վճարներից³¹⁷, մասնավորապես համայնքների վարչական ու ֆոնդային բյուջեներ մուտքագրվող մասհանումներից, որոնք հանդիսանում են համայնքների տարածքում բացառապես բնապահպանական ծրագրերի իրականացման համար նպատակային միջոցներ, սակայն իրենց նպատակային թիրախներին չեն հասնում: Չնայած նրան, որ նախատեսված միջոցառումների իրականացման առաջնայնությունները և դրանց ֆինանսավորման համամասնությունները համաձայնեցվում են բնապահպանության և առողջապահության բնագավառներում լիազորված պետական մարմինների հետ³¹⁸: Արձանագրված է, որ համաձայն «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական հարկի նպատակային օգտագործման մասին» օրենքի՝ մետաղական հանքաքար արդյունահանող 27 ընկերություններից միայն 4-ն են, որ վճարվող բնապահպանական հարկից մասհանումներ են կատարում համայնքային բյուջեներ³¹⁹: Հավելենք, որ Նոյնիսկ միջազգային ներդրումային ընկերությունները պահանջում են ՇՄԱԳ³²⁰ փաստաթղթում ներառել նաև հանքավայրերի փակման հետ կապված խնդիրների լուծումներ: Մինչդեռ կարգավորող դաշտի որոշակի բացթողումներն արդեն իսկ շահագործման սկզբում նշանակալի վտազներ են առաջացնում հարակից համայնքների կամ հողօգտագործողների համար պոչամբարների պատահական արտահոսքի կամ լեռնատեխնիկական վթարների տեսքով: Վերահսկողության ու հսկողության համար պատասխանատու կառույցների կատարողականը պետք է լինի հաստատուն ու հուսալի՝ աշխատանքների շարունակականությունն ապահովելու համար, իսկ կուտակված տնտեսական օգուտները պետք է բաշխվեն արդարության սկզբունքով: Եվս մեկ խոչընդոտ կա՝ լքված ու շահագործվող հանքավայրերի սեփականատերերին հասցեական պատասխանատվության ենթարկելն էլ անհնար է, քանի որ շատ ընկերություններ գրանցված են օֆշորային գոտիներում, իսկ բաժնետիրական ընկերությունների մասին տվյալները պաշտպանվում են նաև ներպետական օրենսդրությամբ՝ առաջացնելով շահերի բախման ու պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հնարավոր ռիսկեր:

Այնուամենայնիվ, շրջակա միջավայրի պահպանման դրամազլիի միջոցները, միևնույն է, չեն բավականացնում աղտոտման փոխհատուցման և շրջակա միջավայրի կառավարման համար համարժեք միջոցառումներ իրականացնելու համար: Արդյունքում հանքարդյունաբերության ոլորտի բացասական ազդեցության մասշտաբներն օրեցօր խորանում են շրջակա միջավայրի բոլոր ոլորտներում: Մասնավորապես արդյունաբերական կեղտաջրերի, ինչպես նաև արդյունաբերական թափոններով աղտոտված տիղմի ներթափանցման պատճառով ջրային ավազանների

³¹⁶ Համաշխարհային բանկ, Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016),

³¹⁷ 2001թ. ընդունված «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենք

³¹⁸ ՀՀ կառավարության 2012 թվականի օգոստոսի 23-ի N 1079-Ն որոշում

³¹⁹ Հայաստանի Հանրապետության արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱԾԹՆ) զեկույց 2016-2017թ.:

³²⁰ Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում:

(օրինակ՝ Դեբեդ գետի ստորին հոսանք, Ողջի գետի ավազան) ֆլորան և ֆաունան խիստ աղքատացել են, իսկ աղտոտված ջուրն, օգտագործվելով ոռոգման նպատակներով, վատացնում է ագրոկենսացենոզների զարգացման պայմանները: Գյուղատնտեսական նշանակության հողերի շուրջ 86.5%-ը ենթարկված է տարբեր աստիճանի անապատացման, քանի որ լեռնահանքային ձեռնարկություններին հանձնված հողերի ընդհանուր տարածությունը կազմում է 9700 հա, որից խախտված հողերը՝ 8275 հա, իսկ պոչամբարների տակ գտնվող հողերը՝ 1400 հա³²¹: Ընդ որում, հողային ծածկույթը ոչ միայն հողային շերտ է, այլև մի ամբողջական կենսածին համակարգ, որն իր մեջ ներառում է հողը, ջրային պաշարները, բուսականությունը և այլ կենսազանգվածներ: Ինտենսիվ տեխնածին ագրեցությունը հանգեցնում է Էկոհամակարգերի վերականգնման բնական մեխանիզմների խախտմանը, իսկ Էկոլոգիական համակարգերի որակի բացասական փոփոխությունների հետ միասին ի հայտ են գալիս մարդու առողջության վատթարացման մի շարք առանձնահատկություններ՝ հիվանդությունների նոր տեսակներ և դրանց երիտասարդացում: Ըստ համապատասխան փորձագետների գնահատականների՝ դրանք կարելի է դասել հիմնականում վարակային և մակաբուծական, վերին շնչուղիների, աղետամոքսային համակարգի, նորագոյացությունների, ալերգիկ և մի շարք այլ հիվանդությունների շարքին: Ըստ ՀՀ առողջապահության նախարարության տեղեկատվության՝ վերոնշյալ հիվանդություններն ունեն աճող միտումներ, որին նպաստում են նաև բնակչության շրջանում՝ աղքատության բարձր մակարդակով պայմանավորված առողջապահության խիստ ցածր մատչելիությունը:

Աղյուսակ 1. Բնապահպանության ոլորտում իրավախախտումների քանակը, վարչական տույժերը և վնասի հատուցման գումարները, 2017թ.³²²

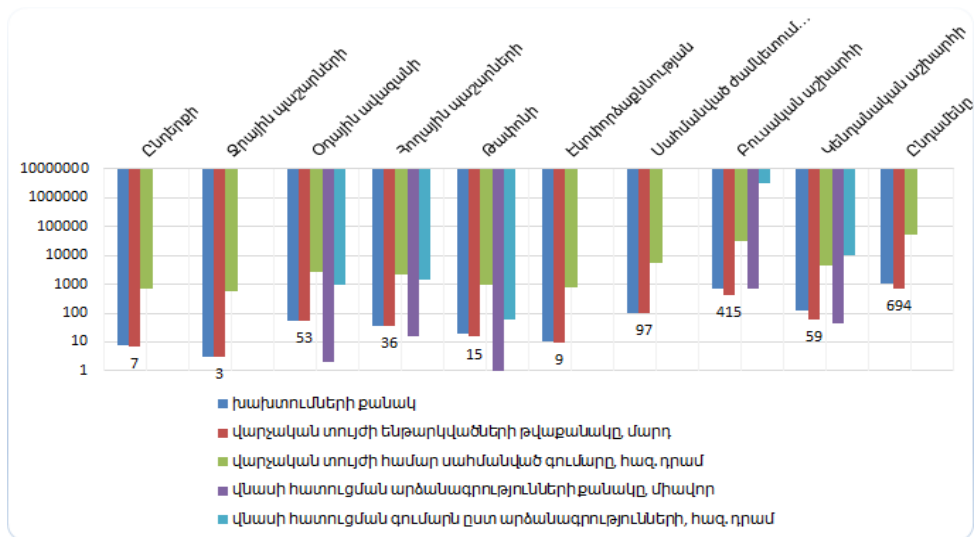
	Խախտումների քանակը	Վարչական տույժի ենթարկվածների թվաքանակը, մարդ	Վարչական տույժի համար սահմանված գումարը, հազ. Դրամ	Վնասի հատուցման արձանագրության ունենի քանակը, միավոր	Վնասի հատուցման գումարն ըստ արձանագրության ունենի, հազ. դրամ
Ընդերքի	8	7	730	-	-
Ջրային պաշարների	3	3	600	-	-
Օդային ավազանի	55	53	2800	2	935.9
Հողային պաշարների	35	36	2130	15	1422

³²¹ Հայաստանի Հանրապետությունում անապատացման դեմ պայքարի ռազմավարություն և գործողությունների ազգային ծրագիր, Բնապահպանության նախարարություն, 2014թ.:

³²² Աղբյուրը՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ 2018թ. ՀՈՒՆՎԱՐԻՆ»:

Թափոնի	19	15	940	1	60
Էկոփորձաքննությա ն	10	9	760	-	-
Սահմանված ժամկետում հաշվետվություն չներկայացնելու համար	101	97	5800	-	-
Բուսական աշխարհի	691	415	32361	716	3394446.4
Կենդանական աշխարհի	126	59	4700	43	9807
Ընդամենը	1048	694	50821	759	3404253.4

Գրաֆիկ 3. Բնապահպանության ոլորտում իրավախախտումների քանակը, վարչական տույժերը և վնասի հատուցման գումարները, 2017թ³²³

Աղյուսակ 1-ից և գրաֆիկ 3-ի համեմատականից պարզ է դառնում, որ բնապահպանության ոլորտում իրավախախտումների և դրանց կանխարգելմանն ուղղված վարչական տույժերի թվաքանակի միջև կան հստակ տարբերություններ, առավել ևս դրանցից առաջ եկած վնասի հատուցման արձանագրությունների ու փոխհատուցված գումարների միջև: Ակնհայտ է նաև այն փաստը, որ ընդերքի

³²³ Աղբյուրը՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ 2018թ. ՀՈՒՆՎԱՐԻՆ»:

ոլորտում իրավախախտումների համար սահմանված վարչական տույժերը նույնիսկ չեն փոխհատուցվել:

Անժխտելի է միայն այն փաստը, որ կորպորատիվ հանրային պատասխանատվության շրջանակներում սովորաբար հանքարդյունաբերող կազմակերպություններն ազդակիր համայնքներում իրականացնում են նվիրատվություններ, բարեգործություններ, մասնավորապես աջակցում են համայնքային նշանակություն ունեցող ճանապարհների կառուցմանն ու վերանորոգմանը, գազատարների ու ջրատարների վերանորոգմանն ու կառուցմանը, ինչպես նաև կատարում են ուսանողների ուսման վարձերի մասնակի փոխհատուցում, մանկապարտեզների, դպրոցների ու մշակութային օջախների վերանորոգում, ստեղծում են աշխատատեղեր և ապահովում ապրուստի միջոցներ շատ բնակավայրերում, որտեղ այլ բնույթի տնտեսական հնարավորությունները սակավ են: Սակայն շատ սակավ են բնապահպանական ու առողջապահական խնդիրների լուծմանը հատկացված սուբվենցիաները³²⁴:

Չնայած առկա առավելություններին և տնտեսության մեջ ունեցած դերին՝ պետք է նշել, որ հանքարդյունաբերության ոլորտը չի ապահովում կայուն զարգացում: Առաջնային պետք է խրախուսել պոչամբարների վերամշակումը և բնապահպանական հարցերի կարգավորումները՝ ստեղծելով տնտեսական այլընտրանքային հնարավորություններ: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ, օրինակ, պղնձի պոչամբարների վերամշակման ծրագրերը չափազանց հազվադեպ են: Հստակեցնելով Հայաստանի պոչամբարների պարունակության ծավալները և վերամշակման էկոլոգատնտեսական գնահատման ռիսկերը, ինչպես նաև մշակելով արդյունավետ նախագծեր՝ պետք է դադարեցնել մետաղական որևէ նոր հանքավայրի շահագործումը:

Այնուհետև անհրաժեշտ է կարգավորել հնարավոր բնապահպանական բացասական ազդեցությունների ու հետևանքների համար վարչական ու տնտեսական պատասխանատվություն կրելու հիմնահարցերը: Վերջինս էլ պահանջում է ավելացնել բնապահպանական ոլորտում առկա էկոլոգատնտեսական վնասի գնահատման մեթոդական մոտեցումների իրավական ու գործնական կիրարկելիության հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունները, ինչն էլ կապահովի բնապահպանական, սոցիալական ու տնտեսական տեսանկյունից հավասարակշռված միջոցառումների ճիշտ ընտրություն:

CONFLICTS OF STAKEHOLDERS OF ARMENIAN MINING

NADEZDHA AFYAN

Assistant at the Chair of Environmental Economics at ASUE,

PhD in Economics,

Yerevan, Republic of Armenia

The purpose of the article is to present the social, environmental and economic conflicts of interests that have arisen as a result of the exploitation of deposits that are part of the national wealth of Armenia. The objectives arising from the goal - comparative differentiation and identification of priorities of economic, social, environmental and legal interests of the mining industry, contradictions, as well as possible ways to resolve them. The article uses a comparative analytical method of data. It is concluded that in public hearings organized during

³²⁴ Հայաստանի Հանրապետության արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱճԹՆ) զեկույց 2016-2017թ.:

the environmental assessment social and economic problems of local importance in the projects are mainly discussed. Environmental risks or potential adverse impacts are not identified even when the relevant authorities make final decisions. Moreover, at different stages of production, economic benefits do not favour environmental quality and do not take into account the fact that high environmental quality brings long-term economic benefits. In addition to these environmental quality problems, the relevant authorities should abandon the operation of all new types of metal mines, encouraging tailings processing projects.

Key words: *National wealth, mining, tailing, environmental assessment, public hearings, sustainable development, environmental expertise, environmental impact.*

ПРОТИВОРЕЧИЯ ЗАИНТЕРЕСОВАННЫХ СТОРОН ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ МЕСТОРОЖДЕНИЙ АРМЕНИИ

НАДЕЖДА АФЯН

*Ассистент кафедры экономики
природопользования АГЭУ,
кандидат экономических наук,
г.Ереван, Республика Армения*

Цель статьи – представить социальные, экологические и экономические столкновения интересов, возникшие в результате эксплуатации месторождений, являющихся частью национального богатства Армении. Вытекающие из цели задачи: сравнительная дифференциация и выявление приоритетов экономических, социальных, экологических и правовых интересов горнодобывающей промышленности, противоречий, а также возможных путей их урегулирования.

В статье использовался сравнительно-аналитический метод. Делается вывод о том, что на общественных слушаниях, организуемых в ходе экологической оценки, в основном обсуждаются социальные и экономические проблемы, имеющие местное значение. Очень часто экологические риски или потенциальные неблагоприятные воздействия не выделяются даже тогда, когда соответствующие органы принимают окончательные решения. Более того, на разных этапах добычи экономические выгоды предпочитают в ущерб качеству окружающей среды, игнорируя тот факт, что высокое качество окружающей среды приносит долгосрочные экономические выгоды. В дополнение к указанным проблемам, соответствующие органы власти должны отказаться от эксплуатации всех новых типов металлических рудников, поощряя проекты по переработке хвостохранилищ.

Ключевые слова: *национальное богатство, горнодобывающая промышленность, хвостохранилище, экологическая оценка, общественные слушания, устойчивое развитие, природоохранная экспертиза, воздействие на окружающую среду.*